

YANGI DAVR, YANGI ADABIY MAKON

Ramazon Xurramov

Toshkent davlat tibbiyot universiteti

Annotatsiya. Mazkur maqolada 1990-yillarda O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Buxoro viloyati bo‘limining huquqiy maqomi va institutsional faoliyatida yuz bergan o‘zgarishlar tarixiy-analitik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda sovet davriga xos markazlashgan va mafkuraviy boshqaruv tizimining barham topishi natijasida hududiy adabiy institutlarning yangi huquqiy sharoitga moslashuvi jarayoni yoritiladi. Xususan, 1991–1993-yillarda Buxoro bo‘limining davlat idorasidan nisbatan mustaqil ijodiy-jamoat tashkilotiga aylanish bosqichlari, huquqiy va moliyaviy noaniqliklar sharoitida adabiy muhitni saqlab qolish mexanizmlari tahlil qilinadi. Maqola Buxoro adabiy muhitini mustaqillik davridagi institutsional transformatsiyaning hududiy modeli sifatida talqin etadi.

Kalit so‘zlar: Buxoro adabiy muhiti, mustaqillik, Yozuvchilar uyushmasi, huquqiy maqom, institutsional transformatsiya.

Аннотация. В статье проводится историко-аналитический анализ изменений правового статуса и институциональной деятельности Бухарского областного отделения Союза писателей Узбекистана в 1990-е годы. Исследование освещает процесс адаптации региональных литературных институтов к новым историческим условиям после распада советской системы централизованного и идеологизированного управления. Особое внимание уделяется переходному периоду 1991–1993 годов, когда Бухарское отделение трансформировалось из государственного учреждения в относительно самостоятельную творческую общественную организацию. Автор рассматривает влияние правовой и финансовой неопределённости на функционирование литературной среды и интерпретирует

бухарский опыт как региональную модель институциональной трансформации в условиях независимости.

Ключевые слова: литературная среда Бухары, независимость, Союз писателей, правовой статус, институциональная трансформация.

Abstract. This article provides a historical and analytical examination of the changes in the legal status and institutional activities of the Bukhara regional branch of the Writers' Union of Uzbekistan during the 1990s. The study explores the adaptation of regional literary institutions to new historical conditions following the collapse of the Soviet centralized and ideological governance system. Particular attention is paid to the transitional period of 1991–1993, during which the Bukhara branch evolved from a state-controlled institution into a relatively independent creative public organization. The article analyzes the impact of legal and financial uncertainty on the literary environment and interprets the Bukhara case as a regional model of institutional transformation in the early years of independence.

Keywords: Bukhara literary environment, independence, Writers' Union, legal status, institutional transformation.

1990-yillarning boshlarida O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Buxoro bo'limining huquqiy maqomi va institutsional faoliyati tubdan o'zgarish jarayonini boshdan kechirdi. Bu o'zgarishlar bevosita sobiq sovet davlatchilik tizimining barham topishi va mustaqil O'zbekiston davlatchiligi shakllanishi bilan bog'liq bo'lib, adabiy muhit institutlari ham yangi tarixiy sharoitga moslashishga majbur bo'ldi. Shu bois mazkur davrda Buxoro bo'limining huquqiy maqomini tarixiy jihatdan tahlil qilish adabiy muhitning institutsional transformatsiyasini anglash uchun muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Sovet davrida Yozuvchilar uyushmasi, jumladan uning viloyat bo'limlari davlat tomonidan moliyalashtiriladigan va mafkuraviy jihatdan nazorat qilinadigan jamoat tashkiloti sifatida faoliyat yuritgan. Uning huquqiy maqomi davlatning madaniyat siyosati doirasida belgilangan bo'lib, adabiy jarayonni boshqarish, ijodkorlarni mafkuraviy yo'naltirish va davlat buyurtmalarini amalga oshirish kabi vazifalarni bajargan. Viloyat

bo'limlari markaziy tuzilmalarga bo'ysungan holda faoliyat yuritib, mustaqil huquqiy subyekt sifatida cheklangan imkoniyatlarga ega edi.

1990–1991-yillarda sobiq ittifoq tuzumining inqirozi bilan birga ushbu huquqiy tizim izdan chiqdi. Markazlashgan boshqaruv mexanizmlarining zaiflashuvi Yozuvchilar uyushmasi bo'limlarining huquqiy holatida noaniqlikni yuzaga keltirdi. Buxoro bo'limi ham bu jarayondan chetda qolmadi. Avval mavjud bo'lgan normativ-huquqiy asoslar o'z kuchini yo'qota boshladi, yangi davlat tuzilmalari esa hali to'liq shakllanmagan edi. Natijada adabiy muhit instituti muvaqqat va o'tish xarakteriga ega bo'lgan huquqiy sharoitda faoliyat yuritdi.

Mustaqillik e'lon qilinishi bilan O'zbekistondagi barcha ijtimoiy-madaniy institutlar qatori **O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi** va uning hududiy bo'limlari faoliyatini tubdan qayta ko'rib chiqish zarurati yuzaga keldi. Chunki sovet davrida Yozuvchilar uyushmasi mafkuraviy apparatning muhim bo'g'ini sifatida faoliyat yuritgan, uning vazifalari, moliyalashtirish manbalari, tashkiliy tuzilmasi hamda ijodiy jarayonni boshqarish mexanizmlari to'liq davlat nazoratiga bo'ysundirilgan edi. Mustaqillik sharoitida esa bunday model yangi siyosiy-ijtimoiy voqelikka mos kelmasligi ayon bo'lib qoldi.

Mazkur o'zgarishlar jarayoni, ayniqsa, viloyat bo'limlari faoliyatida murakkab va bosqichma-bosqich kechdi. Jumladan, 1991–1993-yillarda Buxoro viloyati Yozuvchilar uyushmasi bo'limi faoliyati ko'p jihatdan avvalgi sovet davrida shakllangan tajriba va an'analarga tayanib olib borildi. Bu holat bir tomondan, adabiy hayotda uzilishlar yuz bermasligi, ijodkorlar faoliyatining izchilligini ta'minlashga xizmat qilgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, yangi mustaqil davr talablariga moslashishda muayyan sustkashlik va ehtiyotkorlikni ham yuzaga keltirdi.

1990-yillar boshida Buxoro bo'limining tashkiliy-huquqiy maqomi masalasi alohida dolzarb bo'lib qoldi. Endilikda bo'lim davlat idorasining tarkibiy qismi sifatida emas, balki nisbatan mustaqil bo'lgan ijodiy-jamoat tashkiloti sifatida faoliyat yuritishi lozim edi. Bu esa moliyaviy ta'minot, xodimlar shtati, adabiy maslahatchilar instituti, ijodkorlarni qo'llab-quvvatlash mexanizmlari kabi qator masalalarning qayta ko'rib chiqilishini taqozo

etdi. Ayniqsa, davlat byudjetidan to'liq moliyalashtirishdan bosqichma-bosqich voz kechish jarayoni bo'lim faoliyatida jiddiy qiyinchiliklar keltirib chiqardi.

Shu bilan birga, mazkur davr Buxoro adabiy muhitida ma'naviy-mazmuniy yangilanish jarayonining boshlanishi bilan ham xarakterlanadi. Sovet mafkurasi doirasida cheklangan mavzular o'rnini milliy tarix, ma'naviy meros, diniy-axloqiy qadriyatlar, shaxs erkinligi va ijtimoiy adolat masalalari egallay boshladi. Buxoro bo'limi bu jarayonda adabiy muhitni saqlab qolish, ijodkorlarni birlashtirish, yosh qalamkashlarni qo'llab-quvvatlash orqali muhim vositachi vazifasini bajardi.

1991–1993-yillarni shartli ravishda o'tish davri deb baholash mumkin. Chunki bu yillarda bo'lim hali to'liq yangi huquqiy asosga ko'chib ulgurmagan, biroq eski mafkuraviy funksiyalaridan asta-sekin voz kechayotgan edi. Natijada, Buxoro Yozuvchilar uyushmasi bo'limi faoliyatida ikki davr – sovetcha tashkiliy an'analar va mustaqillik davri ijodiy erkinlik tamoyillari bir muddat yonma-yon mavjud bo'ldi. Bu holat adabiy muhitda muayyan ziddiyatlar bilan birga, ijodiy izlanishlar uchun ham yangi imkoniyatlar yaratdi.

Umuman olganda, 1990-yillarning dastlabki yillarida Buxoro viloyati Yozuvchilar uyushmasi bo'limi mustaqillik sharoitida adabiy muhitni barqaror saqlash, uni yangi g'oyaviy-ma'naviy asoslar bilan boyitish hamda ijodkorlarning ijtimoiy mavqeini himoya qilish yo'lida muhim tarixiy bosqichni bosib o'tdi. Mazkur davr bo'lim faoliyatining keyingi rivoji uchun poydevor bo'lib xizmat qilganligi bilan alohida ilmiy-adabiy ahamiyat kasb etadi.

Mazkur davrda Buxoro bo'limining huquqiy maqomi ikki tomonlama xususiyatga ega bo'ldi. Bir tomondan, bo'lim davlat madaniyat siyosati bilan uzviy bog'liq holda faoliyat yuritishda davom etdi. Ikkinchi tomondan esa, u o'z faoliyatini nisbatan mustaqil tarzda tashkil etishga intildi. Bu holat viloyat adabiy muhitida yangi tashabbuslarning paydo bo'lishiga imkon bergan bo'lsa-da, huquqiy va moliyaviy noaniqliklar bo'lim faoliyatining barqarorligini cheklab qo'ydi.

1990-yillarning o'rtalariga kelib, Yozuvchilar uyushmasi Buxoro bo'limining huquqiy maqomi asta-sekin aniqlasha boshladi. Bo'lim o'zini adabiy muhitni muvofiqlashtiruvchi va ijodkorlar manfaatlarini ifodalovchi institut sifatida namoyon etdi.

Shu bilan birga, uning huquqiy maqomi davlat idorasi emas, balki jamoat tashkiloti sifatida belgilanishi adabiy muhitning institutsional xususiyatlarini o'zgartirdi. Bu o'zgarish adabiy muhit faoliyatida tashkiliy erkinlikni ma'lum darajada kengaytirdi.

Biroq huquqiy maqomning nisbatan mustaqillashuvi bilan birga, bo'lim faoliyatida muayyan muammolar ham yuzaga keldi. Avvalgi davrda mavjud bo'lgan qat'iy huquqiy tartibot va moliyaviy kafolatlarning yo'qolishi Buxoro bo'limining tashkiliy imkoniyatlarini toraytirdi. Bu holat adabiy muhit institutining yangi sharoitda o'z faoliyatini qayta belgilashiga olib keldi. Bo'lim ko'proq tashabbuskorlik, norasmiy aloqalar va mahalliy imkoniyatlarga tayangan holda ish yuritishga majbur bo'ldi.

Huquqiy maqomdagi ushbu o'zgarishlar adabiy muhitning ichki tuzilishiga ham ta'sir ko'rsatdi. Buxoro bo'limi avvalgi davrdagi buyruqbozlik va markazlashgan boshqaruvdan ko'ra, kelishuv va muvofiqlashtirishga asoslangan faoliyat usullariga o'ta boshladi. Bu jarayon adabiy muhitni muayyan darajada demokratlashtirdi, biroq ayni paytda bo'limning tashkiliy intizomi va barqarorligini zaiflashtirdi.

Tarixiy jihatdan qaralganda, 1990–1999-yillarda O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Buxoro bo'limining huquqiy maqomi o'tish davriga xos bo'lgan ziddiyatli xususiyatlarga ega bo'ldi. U sovet davriga xos davlatga qaram institutdan mustaqil jamoat tashkilotiga aylanish yo'lini bosib o'tdi. Bu jarayon silliq va uzluksiz kechmagan bo'lsa-da, viloyat adabiy muhitining yangi tarixiy sharoitda saqlanib qolishiga xizmat qildi.

Umuman olganda, Buxoro bo'limining huquqiy maqomidagi o'zgarishlar 1990-yillarda adabiy muhitning institutsional moslashuv jarayonini yaqqol aks ettiradi. Mazkur moslashuv adabiy muhitni davlat mafkuraviy apparatining tarkibiy qismi bo'lishdan chiqarib, uni ijtimoiy-madaniy institut sifatida qayta shakllantirdi. Shu bois Buxoro bo'limining huquqiy maqomini tarixiy tahlil qilish 1990-yillar adabiy muhitining umumiy rivojlanish tendensiyalarini anglash uchun muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ахматов А. Бухоро адабий муҳити тарихи. Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) дисс.. автореф.... – Бухоро, 2022.

2. Сафаров О. Бухоро адабий ҳаракатчилиги тарихидан лавҳалар. –Бухоро: Дурдона, 2015. –Б. 293.
3. Ўзбекистон миллий архиви, Р-2356 фонд, 1-рўйхат, 1522-иш, 10-варақ
4. The Establishment of The Bukhara Regional Branch of The Writers' Union Of Uzbekistan (Based On Archival Materials). Central Asian Journal Of Social Sciences And History Volume: 02 Issue: 04 | April 2021 (ISSN: 2660-6836) Journal homepage: [www.
http://cajssh.centralasianstudies.org/index.php/CAJSSH](http://cajssh.centralasianstudies.org/index.php/CAJSSH).